

Retrospektív konverzió vállalkozási formában

Bátonyi Viola

A magyar könyvtárosok az elmúlt öt évben több olyan cég előadását hallgathatták meg, amelyek szolgáltatásaikat üzleti alapon kínálták a katalógusok retrospektív konverziójára. Ezek a cégek az ajánlataikat elsősorban az adatbevitelre (=begépelésre) tették meg, számítva arra, hogy a magyar könyvtárak az állományukban lévő magyar anyagot kívánják majd feldolgozni.

Az NKA néhány évvel ezelőtti pályázata kapcsán olyan ajánlatokat is mérlegeltek a hazai könyvtárak, amelyek a külföldi könyvek külső adatbázisban lévő rekordjainak átemelését oldották volna meg (pl. az OCLC-ből az Országgyűlési Könyvtár esetében.).

Az alábbiakban három megoldásra (és üzleti jellegű feldolgozásra) szűkítem le az ismertetésemet, valamint a cseh nemzeti könyvtár által létrehozott üzleti jellegű feldolgozást vázolnám.

SAZTEC

1993 októberében a skóciai székhelyű SAZTEC cég tartott előadást az általuk alkalmazott retrospektív konverziós módszerről. A cég már feldolgozta a

British Library állományának nagy részét, valamint több nagy angol egyetemi könyvtár állományát, de dolgoztak a svájci egyetemi és nemzeti könyvtár megbízásából is. Lényegesnek tartom már ezen a ponton megemlíteni, hogy a retrospektív konverziót Angliában és Németországban is általában állami támogatásból fedezték, részben vagy egészben a nemzeti könyvtár vagy egy-egy szakterület könyvtárainak közös projektje keretében. Erre a feladatra különböző szintű kooperációt alakítottak ki.

Az angol könyvtárak ilyen irányú tapasztalatait összegzi *Donna Duncan*, aki többek között megemlíti a SAZTEC-et is.¹

1994-ben a SAZTEC skóciai irodájában tettem látogatást, ahol éppen svájci, német és angol egyetemi könyvtáraknak végeztek feldolgozást. Minden üzleti jellegű megoldás esetében (de bizonyára helyi erőből történő feldolgozás esetében is) a legfontosabb és a legnagyobb szakértelmet kívánó feladat az instrukciók elkészítése, amelyek a könyvtárban lévő projektvezető és a feldolgozó cég számára a továbbiakban szinte bibliaként szolgálnak. A SAZTEC az egyes feladatokra önálló csoportokat hozott létre, amelyek egy vezető szakemberből és a

gépelőkből álltak. Nagyobb projektek esetén még alcsoportokat is szerveztek, amelyeknél szintén szakember (könyvtáros vagy más diplomás szakértő) volt a vezető és hozzájuk tartoztak a gépelők. A cédulákat, amelyekről az anyagot feldolgozzák, ritkán adják ki a könyvtárak, ezért a cég másolat vagy mikrofilm formájában először sokszorosítja azokat, és a kinyomtatott vagy másolt cédula alapján történik a feldolgozás. (Ez alól kivételt képezett pl. a német HBZ-projekt, amelyet később ismertetek.) A cédulán lévő bibliográfiai adatokat ún. „tag”-ekkel látják el, ezek biztosítják, hogy a gépelés után MARC formátumú, az instrukcióban leírt megegyezés alapján konvertálható rekordok jöjjenek létre. Minden adatot kétszer gépelnek be, de a második gépelésnél egy egyszerű program beiktatásával a kurzor megáll, ha előzőleg más karaktert gépeltek ugyanarra a helyre. Ez nagyon hatékony, de drága megoldása az ellenőrzésnek. A SAZTEC az első nagy munkáját az angol nemzeti könyvtár megbízásából végezte úgy, hogy a cég is hozzájárult a retrospektív konverzió költségeihez, viszont a létrejött értékes adatbázis későbbi értékesítésében is érdekelt volt. Ez a megoldás világosan mutatja azt, hogy hatékony megoldás az amúgy is nagyon drága retrospektív konverzió esetében csak úgy lehetséges, ha a könyvtárak közös megoldásokat keresnek, esetleg közös szakmai és technikai szakértőket alkalmaznak.

A Nemzeti Kulturális Alapnak a magyar könyvtárak három évvel ezelőtti, egyenként 2 millió forintos támogatásakor a pályázó könyvtárak találtak egy olyan megoldást, amivel a saját anyagukat a saját rendszerükben feldolgozták, pl. saját embereikkel munkaidőben, esetleg munkaidőn kívüli megbízási szerződéssel. Volt, ahol rekatalogizálást is végeztek stb., de talán végig kellene gondolni egy olyan megoldást, amely a szakmai erők együttműködését jelentené, és technikai megoldást kellene találni annak biztosítására, hogy az egymás bibliográfiai rekordjai be- vagy átültethetők legyenek.

A SAZTEC feldolgozási módszere következtében a hibaszázalék rendkívül alacsony, viszont a feldolgozás túl drága (1993-ban ez volt a magyar vélemény is). (Akkor 1 font volt az árajánlat, ami az angol könyvtárak esetében 1,5 és 5 font között szóródott, a csehek 2,5 fontot említettek, de természetesen az ár függött attól, hogy mennyit, hogyan, mennyi idő alatt kellett rögzíteni.) Az eredeti cédula leírásának nagy előnye, hogy olyan adatok is bekerülhetnek az adatbázisba, amelyek az adott könyvtárra jellemzők, és a kéziratos, régi, rosszul olvasható katalóguscédulák is feldolgozásra kerülhetnek.

Az elmúlt években ugrásszerűen megnövekedtek az olyan online vagy CD-ROM adatbázisok, amelyekkel össze lehet hasonlítani a bibliográfiai leírásokat a gépelés előtt, és így ki lehet választani, hogy mi az, ami kisebb módosításokkal átemelhető a könyvtár adatbázisába, és mi az, ami még sehol nem található. Ebben az esetben a könyvtárnak magának kell a begépelésről gondoskodnia.

DMP

A holland DMP (Dataservices B.V.) több mint egy évtizede foglalkozik retrospektív konverzióval. Már több tendert megnyert holland és német gyűjtemények feldolgozására. Az a munka, amelyet most ismertetni szeretnék, és amelyik a befejezéséhez közeledik, az észak-rajna-vesztfáliai egyetemi és főiskolai könyvtárak (HBZ) megbízásából készül.

A DMP projektvezetője és számítógépes szakemberei, valamint a HBZ megbízott projektvezetője és számítógépes szakemberei hosszú előkészítő munka után állapotok meg egy részletes instrukcióban és a programokban, amelyek segítségével egy egyszerű szövegszerkesztővel begépelte bibliográfiai leírás (mezőszámokkal ellátva) áttölthetővé válik a HBZ már meglévő adatbázisába. *Monika Brazda* cikkében² ismerteti a retrospektív konverzió két

nagy szakaszát, azaz az 1800 előtti monográfiák és az 1800 utáni monográfiák feldolgozását. Az 1800 és 1975 között megjelent monográfiákat dolgozta fel a DMP. Ez a munka első lépésben 4,5 millió katalóguscédulát jelentett. A kb. 50 könyvtár központi katalógusát egy nagy, közös betűrendbe sorolták. (Ez olyan projekt, ahol végig az eredeti cédulákkal dolgoznak.) A közel 5 millió cédulát átválogatták, hogy kiszűrjék a duplumokat és a könyvtárak kódszámát rávezették a legépelte cédulákra. Így körülbelül 2 millió cédulát dolgoztak fel. A cédulák nagy részét Magyarországon rögzítették 1997 szeptemberétől a DMP Kft., majd 1998 áprilisától a Linea Directa Kft. szervezésében. A két éve folyó munka számos problémát vetett fel, és rávilágított arra, hogy milyen lehetőségek lennének Magyarországon, ha valaki nagy mennyiségű – belső könyvtári erővel megoldhatatlan – bibliográfiai leírást szeretne konvertálni. A begépelést és a karakterellenőrzést – bár könyvtárosok is végezték – a legtöbb esetben nem könyvtáros végzettségű, a számítógépes feldolgozáshoz, adatrögzítéshez értő, némi nyelvtudással rendelkező, intelligens bedolgozóknak adták ki. Bár furcsán hangzik ebben a kontextusban, hogy intelligens, de az egyik legnagyobb nehézséget végig az okozta, hogy kiszűrjük azokat a gépelőket, akik esetleg hibátlanul gépeltek, precízek is voltak, de problémáik voltak az instrukció elsajátításával és általános műveltségbeli hiányaik is voltak.

Állandó vita témája az a kérdés, hogy ezt a munkát csak könyvtárosok végezhetik-e, vagy sem. Egész biztosan, hogy nem, de függ attól, hogy milyen munkafolyamatokra tagolják a feldolgozás folyamatát. Ebben a konkrét esetben a fent említett „kellő intelligenciájú” nem könyvtárosok kiváló munkát végeztek, mind a begépelésnél, mind az ellenőrzésnél. A munkát nem lehetett mechanikusan végezni, mert a cédulán lévő információkat a megfelelő mezőkbe kellett besorolni, bizonyos nyelvi tudással is kellett rendelkezni, és hozzá kellett rendelni az országkódot egy adott városhoz. E két szakasz után a

harmadik szakaszban a javítást a szakmai ellenőr végezte, akinek kétségtelenül könyvtárosnak kellene lennie, vagy mint ahogy a könyvtároshiány miatt néhány esetben előfordult, hogy nem könyvtáros végzettségű, de diplomás szakember is kiváló munkát végezhet (szükséges, hogy több órás szakaszos képzésben részesüljön, és kell, hogy legyen egy könyvtáros, aki a kérdéseire azonnal válaszolni tud). Kezdetektől fogva próbáltunk folyamatosan szóbeli és írásbeli visszacsatolást kialakítani, hogy a visszatérő hibákat akár egységesen, akár egyénileg kiküszöböljük, példákkal illusztráltuk a cédulán lévő adatok tartalmát és fontosságát, és bár ez egy nagyon időigényes megoldás volt, végül jó minőséget eredményezett. Néhányan kifejezetten ambiciónáltak, hogy a bibliográfiai leírás adatait megértsék.

Mindhárom szakasz után a fájlokat átfuttatták egy ellenőrző programon, amely az algoritmizálható hibákat kiszűrte, és bár ebben a projektben is az ellenőrző programot lehetett volna folyamatosan kifejleszteni, világossá vált, hogy ilyen soknyelvű, másfél évszázad anyagát felölelő, kézzel és géppel írott, hiányos és teljes cédulák feldolgozásában a hibák nagy részét csak szakmai, emberi precizitással lehet kiszűrni és kijavítani.

Ezzel a módszerrel a betanulási folyamat után aránylag folyamatosan, nagy mennyiséget lehet feldolgozni, tehát az adatbázisba kerülő rekordok mennyisége is jelentős. Üzleti szempontból lényegesen kedvezőbb árat lehet kalkulálni nagy mennyiség esetén. A HBZ-nek az eddigi feldolgozásairól készült egy CD-ROM, amelyhez ezeket a begépelte bibliográfiai leírásokat behasonlították, és szétválasztották azt, amely már megvolt a CD-ROM-on és ami még nem. Ez a megoldás abban az esetben ajánlott, ha az előzetes tesztek azt mutatják, hogy kevesebb, mint 50%-a az anyagnak tölthető le más forrásból.

Más megoldást választott az a német könyvtár, ahol egyrészt már az anyag nagy része megtalálha-

tó az adatbázisban, vagy folyamatosan az adatbázis napról napra növekszik: megoldás lehet például, hogy egy rövidített leírású cédulát behasonlíttanak az adatbázisba, és gépeléses formában csak azok a teljes bibliográfiai leírások kerülnek feldolgozásra, amelyekre nem volt találat.³

Fel szeretném hívni a figyelmet a konverziós feladatok olyan végiggondolására, amelyben a feldolgozás nem külön-külön könyvtárakkal megkötött szerződés alapján történik, hanem egy nagy közös projekt keretében szintén üzleti vállalkozásként, de nemzeti keretekben. Ilyen a cseh és a szlovák könyvtárak által választott megoldás.

A cseh nemzeti könyvtár konverziós programja

A cseh nemzeti könyvtár 1994-ben megvizsgálta annak a lehetőségét, megbízza-e a SAZTEC-et a retrospektív konverzió elvégzésével. Végül olyan megoldást találtak, amelyhez a Mellon Alapítványtól kaptak támogatást. Saját feldolgozó műhelyt hoztak létre, de vállalati-üzleti alapon. A cseh nemzeti könyvtár volt a projekt szervezője, de együttműködésre kérte a többi nagykönyvtárat is, ahol a konvertált adatokat majd használni tudják. Tudomásom szerint a cseh és szlovák egyetemi könyvtári hálózat az ALEPH integrált rendszert választotta, ami megkönnyíti a kooperációt és az adatok bevitelét. *Bohdana Stoklasová* és *Miroslav Bares* 1995-ben a cseh nemzeti könyvtár kiadásában jelentetett meg egy füzetet a náluk folyó retrospektív konverziós tevékenységről⁴.

Ann Chapman cikkében⁵ az 1995-ig megjelent szakirodalom alapján összegzi a retrospektív konverzióról felgyűlt tapasztalatokat az egyes könyvtárak költségeiről és egy szakértői csoport véleményét.

„A retrospektív konverzióról szóló szakirodalom, jóllehet egyedi projekteket vagy a konverziós folya-

mat egy-egy speciális szempontjait írja le, összességében általános információkat is ad a témáról. Konszenzus van abban a kérdésben, hogy egy teljességre törekvő retrospektív konverzió milyen jótékony hatása van mind a könyvtár szakmai működésére, mind az olvasóknak kínált szolgáltatások szempontjából. A német retrospektív konverziós program nagy hangsúlyt fektetett az együttműködésre annak érdekében, hogy a duplikációkat elkerüljék, és ezért olyan szabványokat alakítottak ki, amelyek lehetővé teszik, hogy a rekordokat bárki felhasználja. Az elmúlt évek erőfeszítései jól mutatják, hogy a konverzió mennyiségét, körét, gyorsaságát a pénzügyi támogatás mértéke határozza meg. Ezért a legtöbb intézménynél a teljes retrospektív konverziós folyamat sok évet fog igénybe venni.

Nagyon keveset olvashatunk a szakirodalomban azokról a költségekről, amelyek más intézményeknél is alkalmazhatók, kivéve egy általános költségmodellről szóló írást. Meghatározott projektek költségei csak akkor használhatók más könyvtárak esetében, ha sok más tényező is megegyezik. A szakirodalom kiemeli, hogy egy nemzeti konverziós programhoz nagyon fontos a prioritások sorrendjének eldöntése, hogy a forrásokat kellő hatékonysággal használhassák ki.

Chapman elemzéséből az is kiderül, hogy a monográfiák mellett egyre inkább nő a más típusú dokumentumok feldolgozásának mennyisége: például a periodikumoké, térképeké, zeneműveké is.

Irodalom

1. DUNCAN, Donna: Technical options for retrospective conversion. In: *International Cataloguing and Bibliographic Control*, vol.21. January/March 1992. pp. 5-8.
2. BRAZDA, Monica: Retrokonversion des Zentralkataloges NRW. In: *ProLibris*, vol.2. no. 1997. pp. 222-224.
3. VOGT, Renate: Katalogkonversion in kleinen Schritten. In: *Biblio*, vol.42. no.3. 1993. pp. 301-307.

2. BRAZDA, Monica: Retrokonversion des Zentralkataloges NRW. In: ProLibris, vol.2. no. 1997. pp. 222-224.
3. VOGT, Renate: Katalogkonversion in kleinen Schritten. In: Biblio, vol.42. no.3. 1993. pp. 301-307.
4. STOKLASOVÁ, Bohdana – BARES, Miloslav: Retrospective conversion in Czech libraries. Praha : Národní knihovná, 1995. 39 p.
5. CHAPMAN, Ann: Retrospective catalogue conversion: a national study and a discussion based on selected literature. In: Libri, vol.46. no.4. 1996. pp. 16-24.

Az Iparművészeti Múzeum Könyvtára

Tiszavári Ferencné

Az írás hozzászólásként érkezett a témához, az Iparművészeti Múzeum Könyvtára nem vett részt az NKA pályázatán. (A szerk.)

Az elhangzott nagykönyvtári tapasztalatok után szeretném egy kisebb, de országos jelentőségű speciális gyűjtemény – az Iparművészeti Múzeum Könyvtárának – REKON történetével megismertetni a tisztelt érdeklődőket. Tanulságosnak tartom ugyanis mind a munkálatok elkezdésének, mind a folyamatnak a körülményeit, valamint talán nem kevésbé fontos az eredmény, ahol most tartunk.

Kénytelen vagyok a katalóguskonverzió elkezdésének legfőbb motivációjához 1991-ig visszanyúlni, amikor is megbíztak a könyvtár vezetésével. Az állományt úgy vettem át, hogy nem volt szakember, aki átadta volna. Az előző könyvtárvezető kb. egy évvel, az utolsó szakkönyvtáros kb. fél évvel azelőtt távozott, hogy én megérkeztem. Rövid idő alatt kiderült, hogy rengeteg dokumentum hiányzik, de nyoma sem volt, hogy hová lett. A hiánynak több oka is lehetett. A kölcsönzési nyilvántartás, finoman szólva pontatlan volt; 1956-ban belövés érte a könyvtárat, amikor a gyűjtemény egy része súlyosan megsérült a repeszektől, így a legrosszabb állapotban lévőket kidobták törlési-selejtezési jegyző-

könyv nélkül; 1947-ben két nap alatt választották ketté az addigi egységes állományt (az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és Iskola Könyvtárát), mert az Iparművészeti Főiskola elköltözött a Zugligeti útra és magával vitte az oktatáshoz szükségesnek ítélt műveket – megint csak dokumentáció nélkül.

Így tehát a leltárkönyv sem volt aktuális, és nem volt egyetlen nyilvántartás sem, ami alapján hozzá lehetett volna látni egy teljes állományrevízióhoz. (Ami több mint nyolcvan éve nem volt a könyvtárban!)

Tanácsalanságom csak egy pillanatig tartott, mert megtudtam, hogy van a múzeum pincéjében egy számítógép, amit a minisztérium juttatott az intézménynek, hogy inspirálja a nyilvántartási munkálatok elektronizálását. Mivel nem használta senki, elkertem és megkaptam a főigazgatótól, akit megtudtam győzni a terveimről. Úgy gondoltam, ha már egy számítógépes nyilvántartást megteremtünk – előkészítendő a revíziót –, ezzel elindulhat a könyvtár katalóguskonverziója, illetve lerakjuk